

Галицькі перспективи

(Про асиміляцію)

Від деякого часу питання асиміляції не сходить зі шпальт польської преси. Пише про це С. Грабський в „Курері Львовським“, пише „Myśl Narodowa“, А. Новачинський в „ABC“, видає особну книгу А. Гертих.

Асиміляційна політика передвоєнних монархій — німецької, австро-угорської й російської, мала одну спільну прикмету: вона визначала для себе певні межі, яких не переступала. Як-би брутально й не ділала та політика, але вона полишала „меншостям“ певне „мінімум“ самоорганізації: в парламентах (навіть в Думі) — меншости мали власне заступництво, мали власну пресу, власні економічні організації і церковні. Це була засада, відхили від неї стрічаємо лише у формі проєктів. Як напр. проєкт Муравйова Віленського опанувати відданими в сутах слугами Москви, католицьку церкву в Росії.

Подібні проєкти, в повоєнних часах стали дорогівказом асиміляційної політики, її ідеалом. Як приклад наведу — комуністичну партію і пресу на Україні. Тут межі, які собі зачеркували монархії, свідомо переступлено, метою є увійти в середину меншостевих організацій і пересякнуті їх своїм духом.

Що спричинило цю зміну асиміляційної тактики? Перетворення сирої етнографічної маси асимільованих на національно-свідомі народи.

Більшість польських публіцистів приймає цей останній факт як даний. І так, К. Грабик („Kurjer Lwowski“, 25. XII. м. р.) не вірить, щоби національно-свідомі групи серед галицьких Українців, „творили лише дрібний відлам загалу української людности“; не вірить, що маса нашого народу в Галичині не втягнута ще в процес кристалізації національної свідомости. Ще маркантніше підкреслює цю думку Стан. Грабський...

Здавалося-б, що в таких обставинах, надії на асимілювання маси, опанованої вже національним рухом, повинні-б зменшитися до „мінімум“? Та так не є. Навпаки, читаємо, що „асиміляційна політика, навіть коли б її переведення й було дуже тяжке, мусіла би бути примінена, бо є єдиною політикою, яку можна примінити“ („Kurjer Lwowski“, 17. I. б. р.).

Суперечність? З точки погляду реклямістів цієї політики — жадна. Напр. Гертих „як найдалі є від трактування асиміляційної політики як річі можливої до переведення лише в випадку слабого поступу національної української свідомости серед Українців... більше можна би вказати в історії прикладів засимілювання

елементів національно-скристалізованих, ніж національно-безбарвних". В національно свідомій людині „дзвенить вже національна струна, сильно відзивається вже голод свідомої й повної участі у всебічно розвиненім національнім житті, — але національність, до якої та людина належить, здібна в заспокоїти той голод лише в дуже недостатчній степені". (А. Гертих в „Kurjerzy Lwowskiem“ 17. I.). Тоді власне, така одиниця стремить „уподібнитися до (чужого) типу, який уважає за досконалий“.

Підхопити це стремління готової винародовитися людини, і в завданням асиміляційної політики, бо легше „перетворити чи збагатити“ психічний зміст такої людини, „а навіть змінити предмет її патріотичного почуття“, аніж когось, хто цього почуття ще взагалі не має.

Такі є нові цілі у згаданих проєктах асиміляційної політики, викликані перетворенням української етнографічної маси в свідомий нарід. Якими способами оті цілі думається досягнути? Певно і процесом розвою асиміляційних організацій і ослаблення „меншостевих“. Але не лише цим способом. Бо „історичний процес культурного піднесення людських мас... є загальний“ (І. Giertych, „O program polityki kresowej“, Warszawa 1932, ст. 8), і українські маси „хутко перестануть бути неусвідомленою масою“. Що ж робити? — Вступити до ривалізації з українськими організаціями „за душу широких мас“ (ibid. 9). Це найважливіше! Нпр., — пише Гертих — „коли перед війною зачали відзиватися в Польщі голоси тривоги за долю пруської дільниці, — то спиралися вони не на страху перед механічним випиранням нас Німцями..., лише на обсервації факту пересякнення... впливів німецьких до польських душ, які затрачували черти польського духа і через те байдужили для стремлень, вирослих із того духа“ (ibid. 22).

Отже — згідно з аналогією — ривалізація за душу галицької людности, не „механічне випирання“... Не забрати мову, а „змінити предмет патріотичного почуття“.

Якими способами?

Передусім силою „великої ідеї“, яка „булаби в неменшій степені згідна з їх (Галичан) інстинктовими стремліннями і уподобаннями“ (що й їх національна ідея), і „яка в неменшій степені від неї була б в змозі ті маси загаріти й пірвати“ (ibid. 39). Звідси велику вагу кладеться на пропаганду тої „ідеї“, на „ідейний напрямок виховання, який — всупереч утертим поглядам — коли йде про вироблення національного обличчя виховуваного покоління, — має більший вплив від мови, в якій відбувається навчання, (бо мова... не рішає про національність“ (ibid. 75). Проєкт, як бачимо побудований на премісах, які в моді і у большевиків.

По друге, радить Гертих, там, де ривалізація з українськими „сепаратистичними“ (у автора — це значить взагалі

з — національними) організаціями безвиглядна, — „масово вступати до існуючих вже українських організацій для їх опанування“ або бодай для ослаблення їх національного наставлення (ibid. 60) В цій рецепті м. і. згоджується з автором і гр. Лось, і знова викааує вона велику подібність до „українізаційної“ большевицької політики.

По третє, радить Гертих (за московським первозвором) звертати увагу в асиміляційній політиці не на старше покоління „серед чужомовної людности“ (яке „переробити досить трудно“); лише „ціле зусилля.. звернути на опанування молоді“ (ibid. 83), створити, на окраїнах „верству інтелігенції православної і греко-католицької віри і української або білоруської з походження“, але — національно іншої (ibid. 91).

Ось програма Гертиха і однодумців. Не — і передусім — „механічне“ ділання, бо супроти дозрілої національно людности „фронтіві атаки“ лишаються безуспішними. Лиш — увійти в середину, в економічні, партійні організації тих, що їх треба засимілювати, до молоді; ривалізація за душу людности, змінити предмет її патріотичного запалу. Повторяємо, практика „українізації“ на Наддніпрянщині не лишилася без впливу на теорії Гертиха і однодумців.

Які шанси здійснення цих теорій? Для їх здійснення (за її-ж авторами) треба, 1) щоб асиміляційна ідея була „великою ідеєю“, в кожному разі вищою від ідеї, супроти якої виступається, 2) щоб вона культурно переважала ту останню, та щоб 3) асиміляційний табор мав суб'єктивне почуття тої вищості і морального права асимілювати. Гертих пише, що асиміляційна ідея повинна мати силу, як колись, продукувати нових Яремів Вишневецьких. Тих Вишневецьких, які казали, що „ліпше не жити, аніж хлопство і талалайство малиб нами рядити“. Отже, потрібний — за Гертихом — суб'єктивний погляд на себе, як на вищу расу, на інших — як на „талалайство“. Або, як пише краківський „Час“, який остро критикує обговорювану теорію, таку політику можна провадити „лише під Бісмарківським гаслом „нижчостя раси“. яку прагнеться засимілювати „Z dziedziny romysłów chogobliwych, „Czas“, 20. I).

Що до культури, то тут справа стоїть так. Гертих цитує Москаля А. Царінного і його видану в 1925 р. книжку в Берліні, як він собі уявляє майбутнє міжславянських відносин. Отже, „в Польщі мовою державности, суспільности і вищої освіти буде польська мова, яка блищала красою і міццю ще в XVI в в творгах Марціна Белського. Миколая Рея, Яна Кохановського і богатох інших, а за наших часів вславилася Сенкевичем, Реймонтом, в Росії — мова російська, яка розвинулася до значіння світової від часів Н. М. Карамзіна, А. С. Пушкіна, і Н. В. Гоголя, в особливо завдяки працям І. С. Тургєнєва, Ф. М. Достоевського, гр. Л. Н. Толстого, Н. С. Лєскова і П. І. Мельнікова, — а чудернацька „мова“ (так автор називає українську літературну мову) ховатиметься по

кутах, аж поки, разом з українським божищем Тарасом не буде — „за ненадабнастю“ — зложена до архіву людських „заблуденій“ і помилок“ (Гертих, ст. 109|110, прим.).

Як є з тими трьома моментами у нас? Що до вищости нашої ідеї, то хай відповість сам Гертих. Українська національна ідея в Галичині — читаємо у нього — „зовсім не оперує лише гаслами неваєисти... Вона промовляє до чистих і чесних почувань людности, кличучи її до оборони і утримання так цінних і гідних пошани дібр, як рідна мова, як віра предків, власна церковна організація і як цілість племінної традиції... Вона, далше, промовляє до розуму тої людности“ (цит. твір, ст. 1:7). Говорячи про силу польської національної ідеї перед війною, Дмовський писав, що її підставою є „релігія і національне почуття, привязання до вітчизни, яке має релігійний первень, що наказує дивитися на неї не лиш як на матеріальне, але й — і то передусім — як на моральне добро“. („Zagadnienie rzędu“)... Між рядками у многих сторонників асиміляції, визирає подібний погляд і на українську національну ідею... А про нижчість такої ідеї — очевидно не доводиться говорити, ані про її достигаєність для асиміляції.

Ще більш проблематично стоїть справа для авторів асиміляційних проєктів з другим моментом — зі суб'єктивним („яремівським“) почуттям морального права асимілювати. Під тим оглядом ревіляційною статєю є стаття А. Новачинського в новорічній числі „ABC“ („Вернигора“). Є там про буйний розвій української культури обополі кордону, і про — „et ab hoste doceris“ (хто колись думав чогось учитися від „талалайства“?!), і повні смутку міркування, що „минули безповоротно ті часи“, в яких княгиня Вишневецька родила сина Ярему, і про те, що „прокинувся люд, став на ноги нарід і що розпочався неминучий нормальний біологічний процес з пелюшок визволення“.. Хто так пише, хто „талалайство“ уважає за нарід, той вже стратив погорду до нього, як до нижчої раси, в того — в його суб'єктивним почуванні, хоч може і не в практичній наставленні — заломилася думка своєї вищости, своєї о права асимілювати; бо асиміляцію можна провадити „лише під Бісмарківським гаслом вищости раси“, цебто коли почуття цієї вищости не захитане.

Так представляється друга, суб'єктивна передумова асиміляційних проєктів Гертиха і інших. Передумова, як сказав, не тільки дуже важна, а просто рішаюча. Як стоїть справа з третьою передумовою, з моментом культурної переваги? Велику ролю тут грає „стиль життя“. Йому також уділяє велику вагу Гертих, який пише: „сьогодні Українець мабуть легше стає говорячим по українськи... Американцем, аніж Поляком... Безсумніву діється це... завдяки тому, що в цивілізації польській бачить він... менше тої скіячености форм життя, яка потягає своєю стилевістю, аніж в американській цивілізації“... Цивілізація двірська вмирає, а „місто польське є молоде. не

має за собою занадто довгої традиції, є через те безстилеве... Нині українське життя є нераз більш стилеве від польського“, бо „має високу культуру людovu“. А це є велика гребля для асиміляції, особливо, коли з культурою тою вжуться домінуючі в середовищі, що живе тою культурою, впливи національної української ідеології (ст. 56, 57).

Виходилоби, що — навіть в очах сторонників асиміляції — і третя її передумова не є досить сильно здбуована. Але це лише на перший погляд. І тут — я хочу, бодай побіжно, звернути увагу на, невідчутий нажаль, величезний брак культури в громадському житті в Галичині. Так, культура людova, стиль... Але це фундамент, на яким треба щойно звести пишній будинок власної цивілізації й культури, не сама культура. Колиж цей фундамент не дістане поверхів, не допоможуть ні ідеалізм, ні почуття права, ні мрії, ні запал.

Коли ми не зможемо протиставити Пушкінім і Міцкевичам — нічого, опріч Наталок Полтавок, стильовим палацам — нічого крім гуцульських торбинок, Сенкевичу — лише Кащенко, „Черевичкам“ Чайковського — „Запорожця за Дунаєм“, Виспянському — Галана; коли найбільшу постать, якою може як рівновартна пишатися побіч з другими наша культура — Шевченка у нас викликатимуть, як це роблять клерикали; коли розробленим політичним ідеологіям протиставлятимемо не хоч би західноєвропейський, а підігрітий а la gusse старомодний гетьманський монархізм або давно перекреслену і поляками і росіянами наївну народницьку провінціяльну романтику; коли величезний відсоток нашої, навіть заможної інтелігенції і даліше з таким темпом визбуватиметься всяких культурних потреб (опріч радія і патефона), а головню потреби в книжці; коли даліше автори думатимуть, що для створення культурного твору вистане скорописанина без внутрішнього горіння, без інтенсивних студій над предметом, лише з відвагою і бажанням захити відразу слави; коли і далі редактори щільно замикатимуться від чужої — західноєвропейської преси, черпаючи свою мудрість з брукових органів; коли уважатимуть у нас, що політик не мусить студіювати наприм. ні географії Манджурії, ані стану транспорту в СССР, ані демографічної проблеми в Японії, щоби дати правильний осуд про конфлікт на Далекім Сході; коли називатимуть (і писатимуть) зам. Вейгана — Вайган, а замість Пастера — Пастеур; коли, для нових ідей, чи то в мистецтві, чи в громадському житті, чи літературі стрічатимемо непроникливу стіну туподумства офіційних критиків і байдужности публики, — тоді наступить те, що в таких випадках мусить наступити. Тоді власне оті одиниці, що відчувають голод вищої культури, не знаходячи її в ріднім оточенні, шукатимуть її де-інде.

Автори асиміляційних проєктів зосереджують свою увагу, з огляду на змінені обставини, не на „механічний“ натиск, лише — на ривалізації за душу народа. І цього не треба за-

бувати, бо як би високо не стояла організаційно матеріальна сторона (якої легковажити не вільно), — без оживляючого її духа самі форми організаційні вмирають і перестають бути збірником консервуючих нарід енергій: досить згадати, чим була напр. церковна унія перед 1848 роком в Галичині, а навіть і пізніше в Холмщині.

На ривалізації за душу, на ідеї, на молоді, на культурі—стараються оперти свої асиміляційні проекти Гертих, Грабський, Моценська і інші. На ці передумови повинні звернути найпильнішу увагу ті, які не хочуть завернути назад того процесу, який Новачинський назвав „неминучим, нормальним біологічним процесом“ переходу етнографічної маси на вищий щабель..

Ніякий „нормальний“ і „неминучий“ процес не є ані нормальним, ані неминучим, коли за ним не стоїть людська воля.

М. Л.

З пресового фільму

В святочнім числі „Нашого Прапору“ зявилося інтерв'ю преосв. єпископа Івана Бучка з редактором „Наш. Прапору“. Запитаний преосвященним про погляд на сучасне положення в Галичині, редактор „Н. П.“ ласкаво відповів, що буде намагатися „знайти нову дорогу, що нею... повинна піти українська політика“, стреміти до „уздоровлення політичних відносин“, і — знайти „причину зла“. Дальше інтерв'юваний редактор скреслив „три прикмети доцільної політики“, а саме, що 1) „політика мусить знати свою мету“, розуміти, що 2) вона є „праця, рух, діяльність, а не сон“ та що 3) для досягнення мети, треба за неї „боротися усіма силами“.

Передруковуємо тут оці радикально-нові, а головно ніколи й ніде з такою прозорою ясністю не wypowiedжені думки, на доказ всім зневіреням, що наша політична думка ще є свіжа, здорова й далека від знидіння, в якій її обвинувачують неподкликані критикани... Наприкінці запевнив редактор преосвященного Івана, який інтерв'ював його, про konieczність заснувати нову партію, бо що до існуючих партій, то „майже немає надії на те, щоби тепер вони змінили свою політику“.

Все це добре, лиш шкода, що ті, що хочуть нову партію закладати, виступають анонімово. Без маски булоб ліпше!

З ч. 6. „Н. Прапору“ бачимо, що потреба створення нової партії минула. Як показується, завданням нового органу є лише бути „ідеологічною групою“, яка має „засовувати“ куди треба йти. Отже єдиний фронт привернено, „на Шіпке всьо спокійно“...

В ч. 2. „Гром. Голосу“ знаходимо звіт в партійного зїзду радик. партії. Зі звіту довідуємося, що „без повалення капіталістичного ладу на укр. землях не може бути національного визволення“. Чи може бути оте визволення без повалення соціалістичного ладу на українських землях, зїзд не заявився. Рівнож як про те, чому для інших народів могло настати „національне визволення без повалення капіталістичного ладу“. Натомість довідуємося про одну цікаву річ, а саме, що радикальна партія була перша, яка „подбала про організацію укр. промислового робітництва в місті“, що вона перша „вставила до своєї програми вимоги соборної, самостійної“ і т. д., що вона перша